University of Groningen

Het imaaazje van Provo

Hietland, Chris

Published in:
Tijdschrift voor Geschiedenis

DOI:
[10.5117/TVGESCH2016.3.HIET](https://doi.org/10.5117/TVGESCH2016.3.HIET)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2016

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Hietland, C. (2016). Het imaaazje van Provo: Vijftig jaar later. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 129(3), 433-446.
<https://doi.org/10.5117/TVGESCH2016.3.HIET>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Het imaaazje van Provo

Vijftig jaar later

Chris Hietland

TVGESCH 129 (3): 433–446

DOI: 10.5117/TVGESCH2016.3.HIET

Abstract

The image of Provo: Fifty years on

In 2015 it was fifty years since the appearance of Provo, the Dutch action group that gained prominence in the mid-1960s. This review article is concerned with the way Provo appears in both public history and historiography. A documentary film and two exhibitions presented Provo as the focal point of the swinging sixties in Amsterdam. Auke Boersma published a collection of autobiographical stories in which he recalls his experiences as a former provo. In his history of Provo, Niek Pas focusses specifically on the relationship between the action group and the media. He shows how Provo became a metaphor of protest and a symbol of youth revolt in the 1960s. Erik Duivenvoorden puts Provo in the wider context of the emerging youth culture in the Netherlands in the 1950s and 1960s and examines the struggle between rebellious youth and the authorities. He stresses the impact of Provo on the growth of individual freedom during the 1960s.

Keywords: Provo, 1960s, youth culture, protest movement, public history

In 2015 was het vijftig jaar geleden dat Provo voor het eerst van zich liet horen. Op 25 mei 1965 werd met de aankondiging van een ‘jongerentijdschrift ter vernieuwing van het anarchisme’ het eerste levens-teken van Provo gegeven. Halverwege juli was het eerste nummer gereed. De inbeslagname van een groot deel van de oplage en de arrestatie van enkele betrokkenen zorgden meteen voor enig rumoer. Het was een vooraankondiging van de op-

hef die Provo zou veroorzaken in de kleine twee jaar dat de groep bestond. Provo manifesteerde zich bepaald niet alleen als jongerenblad. De groepering wist de aandacht te trekken met spraakmakende plannen, opzienbarende happenings en protestacties. De actiegroep deed haar naam eer aan en slaagde erin keer op keer een reactie van de gevestigde orde uit te lokken, regelmatig in de vorm van hardhandig politieoptreden en strenge

straffen. Om te voorkomen dat Provo zich tot een institutie zou ontwikkelen, hief de groepering zich op 13 mei 1967 in het Amsterdamse Vondelpark op.

Sindsdien groeide Provo uit tot de kern van de gemythologiseerde Nederlandse jaren zestig, zo constateert Niek Pas op de laatste pagina van zijn in 2003 gepubliceerde proefschrift *Imaazje!* over Provo.¹ Dat de vijftigste verjaardag van de oprichting van Provo niet onopgemerkt voorbij is gegaan zal dan ook niemand verbazen. Naar aanleiding van dit herdenkingsjaar verscheen een bewerkte heruitgave van het proefschrift van Pas, onder de titel *Provo! Mediafenomeen 1965-1967*. Pas handhaafde in deze uitgave zijn stelling over de symboolwaarde van Provo. Ook *Rebelse Jeugd. Hoe nozems en provo's Nederland veranderden* van Eric Duivenvoorden en *Waar zijn al die provo's heen?* van oud-provo Auke Boersma verschenen tijdens het jubileumjaar. Welke visie wordt er in deze boeken op Provo gegeven en hoe verhoudt die zich tot de historigrafische discussie over de Nederlandse jaren zestig?

Het terugblikken kreeg ook op andere manieren vorm. Naast berichten, interviews en artikelen in de media verschenen er in 2015 onder meer een documentaire, een tentoonstelling en een Provo-expositie op verschillende plekken in Amsterdam met een bijbehorende app. Alvorens over te gaan tot de bespreking van de drie bovengenoemde boeken, wordt in dit artikel kort ingegaan op de herdenking van vijftig jaar Provo. Op welke wijze werd teruggekeken en welk beeld van Provo werd daarbij gecreëerd?

Provo en het Magisch Centrum Amsterdam

De première van de documentairefilm *Rebelse Stad. Provo en de onstuimige jaren zestig* op 2 februari 2015 kan worden gezien als het startschot voor de herdenking van een halve eeuw Provo. De 120-minuten durende film is gemaakt door Willy Lindwer, die voor eerder werk werd bekroond met een Emmy-award en een Gouden Kalf. De film was vorig jaar niet alleen in filmhuizen in verschillende steden te zien, maar werd ook in twee delen op televisie uitgezonden door de VARA. Zoals de ondertitel aangeeft, plaatst deze documentaire Provo in een bredere context. In de late jaren vijftig en de eerste helft van de jaren zestig gebeurde al het een en ander in Amsterdam, zo benadrukt de film: de jongerencultuur van de nozems en Pleiners, de aan de internationale kunststroming Fluxus verbonden Willem de Ridder die een papieren constellatie door de stad liet rijden, de introductie van marihuana en het Magisch Centrum Amsterdam, Bart Hughes die een gaatje in zijn hoofd boorde en niet te vergeten rookmagiër Robert Jasper Grootveld. Grootvelds prominente rol in het rebelse Amsterdam wordt in deze documentaire onderstreept: in zijn persoon was de verbinding tussen Provo en het alternatieve, artistieke Amsterdam van de jaren daarvoor het meest concreet.

Historische filmbeelden en foto's, soms gedramatiseerd met muziek en andere geluidseffecten, worden afgewisseld met interviewfragmenten met betrokkenen en beelden van hedendaags Amsterdam. Met name Grootveld (een oud interview) en Roel van Duijn, die op verschillende locaties over Provo vertelt, komen veelvul-

¹ Niek Pas, *Imaazje! De verbeelding van Provo (1965-1967)* (Amsterdam 2003) 344.

Affiche van Provo voor de Amsterdamse gemeenteraadsverkiezingen van juni 1966, brug over de Prinsengracht, op de hoek met de Leidsestraat

Foto: Jac. de Nijs, Nationaal Archief / ANEFO, licentie CC-BY

dig in beeld. Maar ook andere oud-provo's als Hans Metz, Auke Boersma, Sara Stolk-Duys, Luud Schimmelpenninck, Irène van de Weetering en Bernhard de Vries vertellen over de happenings, witte plannen, de rookbommen op de huwelijksdag van Beatrix en Claus, de gemeenteraadsver-

kiezingen van juni 1966, de mediabelangstelling en de opheffing van Provo. De gekte punten uit de Provo-geschiedenis passeren zo de revue, de film biedt in dat opzicht een prima introductie voor een breed publiek. Vooral de historische beeldfragmenten maken de film waarde-

vol. Overigens is de rivaliteit binnen Provo, tussen de zelfverklaarde leider Roel van Duijn en anderen, op sommige momenten nog voelbaar als de betrokkenen van weleer elkaar ontmoeten.

Daarnaast wordt een persoonlijke, nostalgische verhaallijn door de vertelling over Provo gevlochten, die van de scholier en student Willy Lindwer en diens vriend Maarten, die samen de jaren zestig in Amsterdam beleefden. Zij maakten als toeschouwer op het Spui de happenings vanaf de zijlijn mee, maar de film bevat bijvoorbeeld ook beelden van een experimenteel filmfestival in het Belgische Knokke, waar Yoko Ono en Phil Bloom optraden en de jonge Lindwer foto's schoot voor *Hitweek*. Hierdoor waaiert de film soms wat veel uiteen. Lindwer verwijst helemaal in het begin van de film expliciet naar de these van historicus Hans Righart uit 1995, over de polarisatie tussen de voor- en naoorlogse generatie als katalysator van de snelle maatschappelijke veranderingen in de jaren zestig.² Dat deze stelling nogal kritisch werd ontvangen lijkt Lindwer te zijn ontgaan.³ De conclusie van de film is dat Provo een belangrijke rol speelde, want al werd de groep al in het voorjaar van 1967 opgeheven, de geest van de jaren zestig was uit de fles.

Een van de mensen die in de film aan het woord komen is Cor Jaring (1936-2013). Hij legde als Amsterdamse fotograaf veel acties van Provo van dichtbij vast op de gevoelige plaat. Zijn foto's verkocht hij aan media in binnen- en buitenland en

zo droeg hij bij aan de wijdverbreide faam van de protestgroep. Van 13 maart tot 12 juni 2015 wijdde het Stadsarchief Amsterdam een tentoonstelling aan zijn werk: *Cor Jaring Fotograaf / Magisch Centrum Amsterdam 1965-1975*. Puttend uit het onlangs overgedragen archief van de fotograaf (met daarin ook foto's van Jarings vriend en collega Hans Wölhken) gaf de tentoonstelling als geheel bovenal een beeld van de alternatieve kunstenaars- en jongerencultuur in de hoofdstad, met de beelden van de provo's en andere protestuitingen er als het ware ingeklemd. Enerzijds waren er foto's van Bart Hughes en vroege happenings van Grootveld te zien, anderzijds van hippies in het Vondelpark, de 'bed-in' van John Lennon en Yoko Ono in het Amsterdamse Hilton Hotel en performances van kunstgroepen. Een foto van een jongen met het uiterlijk van een prototype hippie, genomen bij de 'likwiedaatsie' van Provo op 13 mei 1967, laat zien dat de *summer of love* op dat moment aanstaande was. De tendens is ook hier duidelijk, zoals blijkt uit een toelichtende tekst die bij de tentoongestelde foto's: 'In de jaren 60 hap-hap-happende het in Amsterdam. Het slaperige Nederland werd wakker geschud door de provocaties en speelse acties van Amsterdamse jongeren.'

Dat de herdenking van vijftig jaar Provo *gefundenes Fressen* is voor culturele instellingen blijkt evenzeer uit de postertentoonstelling van het Amsterdam Museum (voorheen het Amsterdam Historisch Museum) op dertig locaties in de stad. Grafisch ontwerper Floor Wesseling maakte in opdracht van het stadsmuseum voor elke locatie een poster in een stijl die refereerde aan het drukwerk van Provo. Behalve historische foto's, afbeeldingen, slo-

² Hans Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam/Antwerpen 1995) 17.

³ Bijvoorbeeld: J.C.H. Blom, 'De "jaren vijftig" en de "jaren zestig"?', *BMGN* 112.4 (1997) 517-528, aldaar 519-520.

gans en tekstfragmenten was elke poster bedrukt met een korte tekst (in het Nederlands en het Engels) die in een paar zinnen uitlegde op welke manier de betreffende locatie met Provo verbonden was. De nadruk lag in deze tentoonstelling op de ruimtelijke dimensie van Provo als actiegroep in Amsterdam. Naast voor de hand liggende plekken waar Provo zich manifesteerde, zoals het Lieverdje op het Spui en het Van Heutsz-monument, werden ook minder bekende locaties onder de aandacht gebracht, bijvoorbeeld de Apollobioscoop aan de Haarlemmerdijk, door de gemeente enige tijd als ontmoetingscentrum ter beschikking gesteld aan Provo. Ongeveer de helft van de plekken was niet of alleen indirect met Provo verbonden, maar wel in bredere zin met Amsterdam als 'Magisch Centrum' in de jaren zestig en zeventig. Gekoppeld aan de postertentoonstelling door de stad was een app ontwikkeld in samenwerking met studenten van de masteropleiding Publieksgeschiedenis van de Universiteit van Amsterdam. Dat de interesse voor het Provo-verleden zijn grenzen kende, bleek toen het Amsterdam Museum een andere activiteit, een Provo-boottour gepland op 27 en 28 mei, vanwege gebrek aan belangstelling moest annuleren.

Provo als middelpunt van de enerverende jaren zestig in Amsterdam, dat is het centrale beeld dat ontstaat in de bovengenoemde documentaire en tentoonstellingen. De eerder aangehaalde constatering van Niek Pas dat Provo in de collectieve herinnering uitgroeide tot de kern van de jaren gemythologiseerde jaren zestig werd in de publiekshistorische manifestaties van 2015 kortom bevestigd.

Provo en de jaren zestig in Nederland

Leveren de drie boeken die naar aanleiding van het vijftigste herdenkingsjaar verschenen verrassender inzichten op over Provo en de jaren zestig? Oud-provo Auke Boersma publiceerde in 2015 het egodocument *Waar zijn al die provo's heen*. De uitgave telt 182 pagina's, verdeeld in hoofdstukken van gemiddeld zo'n tien pagina's en is geïllustreerd met foto's, krantenknipsels en pamfletten. *Waar zijn al die provo's heen* is geen samenhangende historische reconstructie; het doel is 'te laten zien hoe een jeugdbeweging van binnenuit werd beleefd' (p. 5) en om de 'Magie van Provo te verhelderen', zoals Boersma in de verantwoording stelt. Hij schreef de tekst aanvankelijk begin jaren tachtig als een jongensboek voor zijn kinderen, die toen tieners waren. Hoewel hij het verslag bewerkte voor uitgave en een slothoofdstuk toevoegde, is de oorspronkelijke vorm herkenbaar. Het is een verzameling korte, soms doldwaze verhalen waarin zijn ervaringen, observaties en herinneringen aan de Provo-tijd centraal staan. Het zijn sfeerschetsen, portretten en subjectieve beschrijvingen van gebeurtenissen.

Boersma schetst een leven aan de rafelranden van de maatschappij, het leven in slooppanden met veel vage figuren en buitenstaanders. Zo schrijft Boersma onder meer over hoe hij betrokken raakte bij Provo, zijn eerste colporteurservaringen met het blad in Haarlem, hoe hij opgepakt en veroordeeld werd na een happening, een paar uur op het Van Heutsz-monument doorbracht, Provo-acties buiten Amsterdam ondernam, een week in de gevangenis zat en uiteindelijk afstand cre-

Provo's Auke Boersma (met trommel) en Hans Tuijnman (met zonnebril) voorop in een menigte in achtervolging van een agent op de Amsterdamse Prinsengracht, 19 maart 1966. Die dag vonden er rellen plaats na de opening van een mede door Provo georganiseerde fototentoonstelling over het politieoptreden op de huwelijksdag van prinses Beatrix en Claus.

Foto: Joost Evers, Nationaal Archief / ANEFO, licentie CC-BY

eerde tot de actiegroep nadat er bij de bouwvakkersrellen in de zomer van 1966 een dode was gevallen (aan een hartstilstand, zo bleek later). Daarnaast bevatten Boersma's herinneringen knotsgekke verhalen, bijvoorbeeld over zijn pogingen visioenen te forceren en een magiër te worden. Ook zijn ervaringen met drugs en seks maken nadrukkelijk deel uit van het boek.

Boersma beschrijft zichzelf als een fantasierijke jongen, een einzelgänger die moeilijk zijn draai kon vinden binnen de structuren van gezin, school, kerk en het studentenleven, maar zich thuis voelde bij Provo. De actiegroep draaide voor hem, in 1965 een negentienjarige student psychologie, bovenal om vrijheid en bood hem

de mogelijkheid zijn fantasie uit te leven. Humor en creativiteit overbruggen de verschillen tussen de individuele provo's, waarvan een man of tien de vaste kern vormden. De vriendschappen met aanvankelijk Rob Stolk en later Peter Bronkhorst spelen een belangrijke rol in de verhalen. De hele periode van Provo lijkt voor Boersma bovenal een groot en chaotisch avontuur geweest, vol kwajongenchichtige streken die in een opwelling plaatsvonden.

Aangezien Boersma *Waar zijn al die provo's heen* al begin jaren tachtig schreef, moet het boek in feite worden beschouwd als een product uit de eerste fase van de historiografie van de Nederlandse jaren zestig. Autobiografische werken maakten

daar een belangrijk onderdeel van uit, naast onder meer journalistieke en populariserende publicaties en sociologische studies. Historici waren in die fase, die liep tot het midden van de jaren tachtig, grotendeels afwezig.⁴ Als object van historisch onderzoek kregen de Nederlandse jaren zestig daarna geleidelijk vorm en werden pas echt op de kaart gezet in 1995. Dat jaar verschenen de eerste twee syntheses over de Nederlandse *sixties*, die het historiografische debat over dit onderwerp een impuls gaven. Hans Righart publiceerde *De eindeloze jaren zestig* waarin hij de polariserende dynamiek tussen de vooroorlogse generatie en de naoorlogse protestgeneratie aanwijst als het epicentrum van de zich snel opvolgende veranderingen in dat decennium. Hij besteedt in dat kader veel aandacht aan de ontwikkeling van een onafhankelijke jeugdcultuur. James Kennedy stelt in *Nieuw Babylon in aanbouw* de aanpassingsgezindheid van de Nederlandse elites centraal. Zij achtten modernisering een onontkoombaar proces. Vanuit deze overtuiging schiepen de gezagsdragers, gevormd als ze waren door een pluralistische cultuur gericht op consensus, in belangrijke mate de kaders voor de culturele transformatie die volgens Kennedy hierdoor niet zonder schokken, maar toch relatief probleemloos gestalte kreeg.⁵

Het duurde tot 2003 voor met het eerder genoemde werk van Niek Pas de eerste serieuze historische studie verscheen

waarin Provo centraal stond.⁶ In 2015 kwam een ingedikte versie van zijn proefschrift op de markt, onder de titel *Provo! Mediafenomeen 1965-1967*. Een heruitgave was al enige tijd gewenst, het boek uit 2003 was ook tweedehands moeilijk verkrijgbaar. De nieuwe versie telt ruim 100 pagina's minder, die ook nog eens minder dicht bedrukt zijn. Dit is ten koste gegaan van veel voorbeelden en details, er is hier en daar wat beknot op historische context, citaten zijn gekortwiekt, uitweidingen weggehaald en teksten herschikt. Eén hoofdstuk, over provo's in Maastricht en België, is in zijn geheel weggelaten. Verder is het notenapparaat veel minder uitgebreid en ontbreken de literatuurlijst en het personenregister.

De lijn van het betoog is in de nieuwe uitgave echter onveranderd gebleven. Pas schetst hoe de anarchistische groepering Provo in het voorjaar van 1965 ontstond uit het samenkomen van de vriendengroepen van Rob Stolk en Roel van Duijn. Hun oriëntatie op het anarchisme was vrij oppervlakkig: anarchisme stond voor hen bovenal symbool voor een avontuurlijke manier van leven, het vrije individu en een protesthouding. Al snel na oprichting kwamen de provo's in contact met de landelijk bekende antirookmagiër Robert Jasper Grootveld, die wekelijks bij zijn happening op het Spui te zien was. Zijn 'magische werkset' (p. 65) – zijn symbolische repertoire, taalgebruik, expressieve stijl, visionaire beelden en gevoel voor *publicity* – namen ze over. De happenings bij het Lieverdje trokken de provo's in de zomer

4 Niek Pas, 'De problematische internationalisering van de jaren zestig', *BMGN* 124.4 (2009) 618-632, aldaar 622.

5 James Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam en Meppel 1995).

6 In 1992 verscheen al wel het proefschrift van sociaal geografe Virginie Mamadouh getiteld *De stad in eigen hand. Provo's, kabouters en krakers als stedelijke beweging*, waarin zij een hoofdstuk besteedde aan Provo.

In de aanloop naar het huwelijk van prinses Beatrix en Claus voeren Rob Stolk (met hoed) en enkele andere provo's in januari 1966 actie onder de noemer 'Oranjekomitee Parel van de Jordaan'.

Foto: Ron Kroon, Nationaal Archief / ANEFO, licentie CC-BY

van 1965 naar zich toe, met de gewenste publiciteit als resultaat, niet in de laatste plaats vanwege het veelal hardhandige politieoptreden. Ondanks de confrontaties met de politie had Provo vanaf half augustus 1965 geregeld contact met autoriteiten, zo stelt Pas. Ze erkenden elkaar als tegenstander en als gesprekspartner. De handrem op de 'dialectiek der provocatie' (p. 90) was hierdoor nooit ver weg.

De aankondiging van het huwelijk van Beatrix en Claus was voor Provo een uitgelezen kans om zich tegen de autoriteiten af te zetten. Met het Oranjecomité de Parel van de Jordaan voerden ze opmerkelijke acties en verspreidden ze geruchten over acties op de huwelijksdag zelf. Hoewel de provo's op die betreffende 10 maart 1966 'slechts een van de radartjes waren in de hoofdstedelijke oppositie' (p. 124) werden de rookbommen en ordeverstoringen

in de media vrijwel automatisch aan hen toegeschreven. De spanning tussen de autoriteiten en degenen die zich tegen hen keerden, waaronder de provo's, nam na de huwelijksdag merkbaar toe. De provo's gingen samenwerken met andere progressieve groepen, waarbij ze steeds de grenzen van het wettelijk of organisatorisch toelaatbare opzochten en overschreden. Zo bleven ze publiciteit genereren. Ze werden bij acties flink aangepakt door de politie en verschillende provo's werden enige tijd opgesloten. De spanning in de hoofdstad bereikte haar climax bij de bouwvakkersrellen in juni 1966, twee weken na de gemeenteraadsverkiezingen. Hoewel hier slechts enkele individuele provo's bij betrokken waren, was Provo niettemin opnieuw internationaal het symbool voor de onrust in Nederland.

Pas laat zien dat de actiegroep op veel

(media-)belangstelling mocht rekenen, hoewel er na de gemeenteraadsverkiezingen op 1 juni 1966 nog maar weinig acties werden gehouden. Provo's traden geregeld op in interviews, debatten en reportages waarvoor ze flink betaald werden. Sommigen manifesteerden zich vooral als schrijver. Door de medewerking aan allerlei publieke optredens evolueerde 'Provo van Bürgerschreck steeds meer tot een modieus societyverschijnsel' (p. 163). Alle publiciteit ging langzaam maar zeker ten koste van het subversieve gehalte van de groepering. Door in het voorjaar van 1967 tot opheffing over te gaan, wist Provo zowel absorptie door de burgermaatschappij als sektarische afsplitsingen te voorkomen. Door de opheffing 'bleef de mythe van Provo in wezen intact' (p. 226), zo stelt de auteur van *Provo! Mediafenomeen 1965-1967*.

De ondertitel van deze nieuwe uitgave van het proefschrift van Pas geeft een belangrijke invalshoek van het boek aan. Pas besteedt veel aandacht aan de wijze waarop door nationale en internationale media over Provo werd bericht. De provo's waren niet alleen sterk gericht op publiciteit, ze speelden vanaf het begin een spel met beeldvorming in de media en de publieke opinie. Ze werden als raddraaiers verketterd in de media, maar ook neergezet als creatieve jongeren. Door beide imago's te cultiveren, en er nog een hele reeks zelfbeelden aan toe te voegen, probeerde Provo verwarring te stichten en ongrijpbaar te blijven. Pas laat overtuigend zien hoe Provo binnen een jaar uitgroeide tot een metafoor voor protest en een symbool werd voor de jongerenrevolte. Door alle media-aandacht, waar sommige provo's graag aan meewerkten, begon de beeldvorming een eigen leven te leiden.

Pas schetst in dit goed geschreven boek een gedifferentieerd beeld van de actiegroep. Hij besteedt consequent aandacht aan de achtergrond van de individuele betrokkenen en wat hen in Provo aantrok, waardoor het gemêleerde karakter van de actiegroep goed uit de verf komt. Daarnaast legt de auteur nadruk op de diversiteit van het actierepertoire, dat expressief en humorvol was en gericht op beleving. Autoriteiten werden aangevallen door symbolen van de macht aan te vallen, te verdraaien en om te keren. Door de verrassende vorm van de acties wist Provo maatschappelijke kwesties zichtbaar en bespreekbaar te maken, al waren de alternatieve ideeën die de actiegroep ontwikkelde veelal niet nieuw.

In het kader van het herdenkingsjaar is het bovendien waardevol dat Pas niet alleen de geschiedenis van Provo helder uiteenzet, maar met de bovengenoemde invalshoeken ook overtuigende verklaringen biedt voor de centrale plaats die Provo inneemt in de publieke herinnering aan het naoorlogse verleden, met name de jaren zestig. Provo was een uniek verschijnsel, niet zozeer vanwege de actietechnieken en stijlelementen op zich, maar door de toepassing ervan in de context van de Nederlandse samenleving van de jaren zestig. Dat maakte het optreden van de actiegroep verrassend en onverwacht, aldus Pas. In de hedendaagse herinnering, zo sluit de auteur het boek af, is de subversieve inhoud evenwel naar de achtergrond verdrongen, en is Provo 'uitgehard tot en icoon, een uitgezuiverde en gestilleerde vorm' (p. 240).

Eric Duivenvoorden sluit in *Rebelse jeugd. Hoe nozems en provo's Nederland veranderden* (2015) nadrukkelijk aan op het historiografische debat over de jaren

zestig. Het perspectief van Duivenvoorden, die eerder onder meer een geschiedenis van de kraakbeweging en een biografie van Robert Jasper Grootveld schreef, is in vergelijking met het boek van Pas enerzijds breder en anderzijds smaller. Waar Pas de actiegroep als het ware van binnen-uit beschrijft, zoomt Duivenvoorden enerzijds nadrukkelijk uit en plaatst hij Provo in het kader van de naoorlogse, onafhankelijke jongerencultuur. Anderzijds wordt in *Rebelse jeugd* vooral scherpgesteld op een bepaald aspect waarmee deze ontwikkeling gepaard ging, namelijk het optreden van autoriteiten tegenover jongeren die zich, in de ogen van het establishment, opstandig gedroegen.

Het boek valt grofweg uiteen in twee delen. Hoofdstuk een tot en met drie gaat over de jongerencultuur tot 1960 en

de afkeer die de door de jeugd getoonde drang tot vrijheid en expressie bij autoriteiten opriep. De (swing)nozems, rock-'n-rollliefhebbers, Leidsepleiners en andere rebelse jongeren creëerden een eigen levensstijl met bijbehorende mode, muziek, dans en ontmoetingsplekken. De nauwgezette beschrijving van de ontwikkelingen in de jeugdcultuur levert een mooi inzicht op in de diversiteit aan subculturen. Aan de hand van talloze voorbeelden schetst de auteur hoe jongeren in eigen kring, op dansavonden, in jazzclubs en feestjes hun liefde voor muziek en dansen uitleefden. Keer op keer ging dit gepaard met onbegrip en verontwaardigd ingrijpen van ouders, leraren en politie, kortom, van oudere generaties. Ook op straat zochten de als 'nozems' bestempelde jongeren vertier, wat regelmatig uitmondde in opstoo-

Provo Hans Tuijnman (met zonnebril) wordt tijdens een demonstratie in juli 1966 door enkele Amsterdamse agenten weggesleept. Meerdere fotografen staan klaar om het vast te leggen.

Foto: Joost Evers, Nationaal Archief / ANEFO, licentie CC-BY

tjes en vechtpartijen. Het establishment nam de jeugd vooral als probleem serieus, zo benadrukt de auteur.

Duivenvoorden zet de tegenstelling tussen deze jongeren en 'de volwassenen', 'het gezag', 'het establishment', 'de autoriteiten', en 'de bestaande orde' zwaar aan. De teneur van het verhaal is eenduidig, al wordt hier en daar duidelijk dat er wel meer smaken bestonden dan 'stigmatisering, marginalisering en criminalisering' (p. 96). Problematisch is dat de auteur zich, met name in de eerste drie hoofdstukken, vrijwel uitsluitend baseert op regionale en nationale kranten, 'een onuitputtelijke bron voor ondergesneeuwde verhalen' (p. 7), zoals hij in het woord vooraf stelt. Al die lokale voorvallen geven ontegenzeggelijk kleur aan dit boek. De vraag rijst echter of deze eenzijdige bron de blik op het verleden niet vertekent. Werden de krantenkolommen niet met name gevuld door gebeurtenissen die ophef veroorzaakten? Feestjes en dansavonden die ongestoord verliepen waren voor journalisten minder interessant. Het eenzijdige brongebruik draagt er toe bij dat de geschiedenis van de moderne jongerencultuur zich laat lezen als 'een ononderbroken stroom van conflicten en schermutselingen tussen de opkomende generaties en het establishment' (p. 9).

In de tweede helft van het boek, hoofdstuk vier tot en met zeven, verschuift de focus naar een andere vorm van rebelseheid, de acties en demonstraties van politiek geëngageerde jongeren vanaf 1959 tot en met de tijd van Provo. De nadruk komt daarin sterker op Amsterdam te liggen. De betrokkenheid bij wat er elders in de wereld gebeurde nam rond 1960 toe, jongeren keerden zich bijvoorbeeld tegen de apartheid in Zuid-Afrika, atoomwapens

en de oorlog in Vietnam. Tegen degenen die bij acties de gestelde grenzen overtraden werd keihard opgetreden, zo laat Duivenvoorden met vele voorbeelden zien. Net als andere demonstranten dienden zij een vergunning aan te vragen en leuzen vooraf ter goedkeuring aan de gemeentelijke autoriteiten voor te leggen. De burgemeester had hierover het laatste woord. Over het openbare ordebeleid hoefde hij geen verantwoording af te leggen aan de gemeenteraad. Dit beleid kwam door kritiek van een deel van de oudere, vooroorlogse generatie in toenemende mate onder vuur te liggen.

De dynamiek van actievoerende jongeren, hard optredende autoriteiten en critici van het openbare ordebeleid mondde ten tijde van Provo uit in een regelrechte gezagscrisis, die de bestaande orde aan het wankelen bracht, zo luidt de these van Duivenvoorden. De repressie van de provo's en andere protesterende jongeren door politie en justitie wordt uitgebreid uit de doeken gedaan. De vrijheid om te demonstreren werd steeds meer een speerpunt voor actievoerders, onderstreept de auteur. Na de ongeregelde heden op de huwelijksdag van Beatrix en Claus en de bouwvakkersrellen in de zomer van 1966 ontbrandde een publieke discussie die in Amsterdam al snel ook tot de gemeenteraad doordrong. Het ontstane politieke momentum resulteerde in een aanpassing van het openbare ordebeleid. Uiteindelijk volgde op 30 mei 1967 een uitspraak van de Hoge Raad in een proces tegen Rotterdamse demonstranten tegen de oorlog in Vietnam die bepaalde dat de beperkingen van de demonstratievrijheid strijdig waren met de vrijheid van meningsuiting.

De vrijheid van demonstratie, stelt Dui-

Protestmars van jongeren tegen het Amsterdamse politiebeleid, april 1966

Foto: Pieter Jongerhuis, Nationaal Archief / ANEFO, licentie CC-BY

venvoorden, was in feite het eerste concrete resultaat van de strijd tussen Provo en het gezag. De 'ondergang van de oude bestuurscultuur' betekende 'de definitieve doorbraak van de jeugd' (p. 268), die op eens wel serieus werd genomen. De tijdsgeest was onder druk van de opkomende jongerencultuur veranderd: minder bevoogding van bovenaf, meer verantwoordelijkheid voor het individu. De jaren zestig konden volgens de auteur pas vanaf mei 1967 echt beginnen. Nederland transformeerde in korte tijd 'van een achtergesteld bolwerk, waar regenten de bevolking in het algemeen en jongeren in het bijzonder kort houden met bevoogdende maatregelen en hard repressief beleid, tot een internationaal jongerenparadijs, waar (bijna) alles is toegestaan en de vreemdste vogels uit alle windstreken op afkomen' (p. 272).

In een aantal opzichten sluit Duivenvoorden aan bij Righarts boek over de ja-

ren zestig in Nederland. Beiden hechten veel belang aan de ontwikkeling van een naoorlogse jongerencultuur en benadrukken de polarisatie tussen jongeren en de gevestigde orde. Duivenvoorden verwerpt echter Righarts stelling dat de vernieuwingsbeweging van de jaren zestig vooral van sociaal-culturele aard was en dat de politisering pas na 1966 begon, een stelling die eerder terecht ook door anderen is aangevochten.⁷ Hij laat overtuigend zien dat provo's in het proces dat leidde tot aanpassing van het openbare ordebeleid en grotere demonstratievrijheid een rol speelden. Hoewel Duivenvoorden niet als eerste de dynamiek schetst tussen provo's en andere protesterende jongeren, hard optredende autoriteiten en critici van het gezag, plaatst hij Provo wel in een verhelderend kader door deze wisselwerking

7 Ido de Haan, 'Discussiedossier De eindeloze jaren zestig', *De Nieuwste Tijd* 5 (1995) 37-45.

vanaf begin jaren zestig in beeld te brengen.⁸

Het is jammer dat Duivenvoorden niet nadrukkelijker ingaat op de politieke aspecten van de jongerencultuur van de jaren vijftig en meer aandacht besteedt aan de diffuse scheidslijnen tussen de culturele en politieke sfeer. De verbinding tussen de eerste drie en de laatste vier hoofdstukken komt hierdoor niet helemaal uit de verf. Bij de dansende jeugd en de dwarse nozems was niet direct sprake van politiek engagement, zij werden niet beknot in hun vrijheid van meningsuiting, wel in hun levensstijl en de vrijheid om zich te vermaken zoals zij wensten. Net als de provo's kregen zij te maken met repressie van autoriteiten, maar die was door de politieke lading bij de demonstrerende jongeren en provo's toch van een andere orde. Juist vanwege het politieke karakter ontstond bovendien de bovengenoemde dynamiek tussen autoriteiten, actievoerende jongeren en critici die in de laatste vier hoofdstukken wordt beschreven.

Het beeld dat Duivenvoorden van de gevestigde orde creëert is eenzijdig en te statisch. Kennedy werd destijds door sommigen bekritiseerd omdat hij de elites teveel als een homogeen, aanpassingsbereid geheel presenteerde.⁹ Voor Duivenvoorden kan hetzelfde worden gesteld, zij het dat hij het establishment voornamelijk identificeert met de wapenstok van Amsterdamse dienders. In hoeverre was het halsstarrige optreden van burgemeester Van Hall, de meest genoemde persoon in

het boek, midden jaren zestig representatief voor het establishment? Volgens Duivenvoorden ontgaat het Kennedy dat de elite wel gedwongen was aanpassingen door te voeren. Haar positie was namelijk op het spel komen te staan als gevolg van de harde aanpak van de provo's, aldus Duivenvoorden. Kennedy ontkent in *Nieuw Babylon in aanbouw* echter niet dat het Nederlandse gezag ernstig geschokt was door de gebeurtenissen in 1965-1966. Maar de vraag blijft door wie of wat de elites gedwongen werden zich aan te passen. Door de geest van de 'nieuwe tijd' (p. 261) die hen geen keuze liet? Dat lijkt verdacht veel op de gedachtegang van een groot deel van de Nederlandse elites destijds, waar Kennedy nu juist de aandacht op vestigde.

Duivenvoorden zet in dit boek de zaken soms wat zwaar aan. Amsterdam kende in 1966 een ernstige bestuurscrisis, maar dat de bestaande orde wankelde lijkt bijvoorbeeld wat overdreven. Ook suggereert het boek een te sterk oorzake-lijk verband tussen de jongerencultuur en de sociaal-culturele veranderingen, met meer ruimte voor individualiteit en zelfontplooiing. De vrijheidsdrang van de jeugd, het uitdrukking geven aan een eigen subculturele identiteit en het zoeken naar vormen van vermaak die afweken van de maatschappelijke norm – het heeft ongetwijfeld bijgedragen aan geleidelijk veranderende opvattingen over waarden als zelfbeschikking en individuele vrijheid, maar er waren meer aspecten die meespeelden. Ontzuiling, secularisering, toenemende welvaart, meer vrije tijd, een langere schooltijd, de groeiende consumptiemaatschappij – er wordt hier en daar wel aan gerefereerd, maar ze zouden meer aandacht verdienen in een verhaal

8 Bijvoorbeeld: C.J.M. Schuyt en Ed Taverne, 1950. *Welvaart in zwart-wit* (Den Haag 2000) 382, 402-403.

9 J.E. Ellemers, 'De jaren zestig in Nederland: Een geval van verlate modernisering?', *Sociologische Gids* 44.5-6 (1997) 409-420; L. Laeyendecker, 'Kennedy en de Rooms-Katholieke Kerk', *Sociologische Gids* 44.5-6 (1997) 433-439.

over jongeren en het veranderende Nederland van de jaren vijftig en zestig.¹⁰

Conclusie

Een documentaire, tentoonstellingen en drie boeken. Het gecultiveerde *imaazje* van Provo blijft ook vijftig jaar na dato nog fascineren. De actiegroep die slechts twee jaar bestond blijft in die zin een mediafenomeen. In de publieke herinnering bestaat het beeld van Provo als katalysator van de *sixties* in Nederland. Afgaande op de documentaire en de tentoonstellingen ligt de nadruk daarbij sterk op de *swinging sixties*, de jongerencultuur, de individuele zelfontplooiing en Amsterdam als magisch centrum, kortom de gemythologiseerde jaren zestig waar Niek Pas aan refereert in zijn boek, dat zijn status als standaardwerk over Provo ook na het vijftigste herdenkingsjaar voorlopig behoudt. Ook Eric Duivenvoorden presenteert de provo's als de verbindende schakel tussen de (swing)nozems en de hippies, maar de waarde van zijn werk is vooral gelegen in de nadruk die hij legt op het politieke karakter van Provo en de verbinding met andere activistische jongeren in de strijd voor demonstratievrijheid. Hij heeft op deze wijze geprobeerd meer inhoud te ge-

ven aan het cliché dat Provo in de publieke herinnering geworden is.

De impact van de provo's in het bredere kader van de Nederlandse jaren zestig betrof met name de publiciteit die zij met hun provocatieve acties voortdurend genereerden, een aspect dat Pas gedetailleerd beschrijft. De media-aandacht voor het harde optreden van het gezag droeg in belangrijke mate bij aan de groeiende publieke verontwaardiging over het openbare ordebeleid. Dit bracht de Amsterdamse autoriteiten in een lastig parket en vormde de concrete aanleiding voor een aantal veranderingen. Enkele bestuurders moesten het veld ruimen, er vond een aanpassing van het openbare ordebeleid plaats, en meer in algemene zin droeg de groeiende verontwaardiging over het optreden tegen onder meer de rebelse provo's bij aan een tolerantere houding ten opzichte van een onafhankelijke jongerencultuur. Om de veranderingen die voor een deel naar aanleiding van de acties van de provo's in gang werden gezet op een overtuigende wijze te verklaren, moeten echter meeromvattende factoren in stelling worden gebracht. De bredere omslag in normen, waarden en gedragsvormen gaat de invloed van Provo verre te buiten. Het *imaazje* van Provo is in de publieke herinnering na vijftig jaar nog steeds buiten proportie.

Over de auteur

C.H. Hietland, MA is als promovendus verbonden aan het Biografie Instituut en het ICOG van de Rijksuniversiteit Groningen. Hij schrijft een biografie over de voormalige burgemeester van Rotterdam en sociaaldemocraat André van der Louw (1933-2005).

E-mail: c.h.hietland@rug.nl

¹⁰ Bijvoorbeeld: P. de Rooy, 'Vetkuijfe waarheen? Jongeren in Nederland in de jaren vijftig en zestig', *BMGN* 101.1 (1986) 76-94; Mark van den Heuvel, 'Jeugd tussen traditie en moderniteit. Transformaties van naoorlogse jeugdcultuur en het beheer over de jeugd', in: Paul Luyxs en Pim Slot (ed.), *Een stille revolutie? Cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum 1997) 171-189; Schuyt en Taverne, 1950. Zie voor een interessante studie over maatschappelijke verandering en jongerencultuur in West-Duitsland in de jaren zestig: Detlef Siegfried, *Time is on my side. Konsum und Politik in der westdeutschen Jugendkultur der 60er Jahre* (Göttingen 2006).